

28. maj 1766 ægtede han Mettea Jakobeas Alsbach, døbt i Vardal, Norge, 1. dec. 1748, datter af sognepræst i Vardal, senere Stubbekøbing, Laurits Alsbach og Kirstine Matthea Rasch Egede, datter af Hans Egede. Mettea døde 30. okt. 1777 i Stege. Dette ægteskab har foranlediget Lunds bog »Første Missionair paa Grønland, Biskop Hans Egedes Levnet«, 1778, hvori der er flere oplysninger, der stammer fra familietraditionen. 1780 giftede han sig anden gang med en præstehenke fra Gunslev paa Falster, Cathrine Margrethe Borchgrevingk, født Krenckel, døbt 19. marts 1744 i Trondhiem, død 17. okt. 1816 i København.

Han døde 13. juli 1798. Hans sidste aar var svære paa grund af smertefuld sygdom og lidelser. Han blev dog hjulpet kærligt af sin søn H. P. E. Lund, senere provst i Rudkøbing, ligesom han selv havde hjulpet sin far.

Han var medlem af det danske Litteraturselskab de aar det bestod. Flere af hans belærende og opbyggelige digte blev udgivet af »Selskabet til de skønne Videnskabers Forfremmelse«. Rudelbach kalder ham en ædel og elskværdig digter-individualitet, men ser dog i hans digtning en begyndende opløsning af trosbegreberne i moraliserende rim.

Hans betydning for salmehistorien bygger alene paa hans »Forsøg i den Hellige Poesie, og Aandelige Sange«, Kiøb. 1775. Ordet »forsøg« er ikke udtryk for beskedenhed, men for at han bevidst eksperimenterer og forsøger sig. For det første forsøger han at gendigte noget af den bibelske poesi, Ps. 91 og Ps. 104, skønt han mener, at denne poesi er »uefterlignelig«, og at man aldrig kan naa en tilfredsstillende gendigtning. For det andet forsøger han at skrive »oder«, da disse er »langt stærkere, fyrgere, høiere end Psalmer«. Endelig vil han dog helst skrive salmer, for Paul Gerhardt har jo opbygget tusinder med sine salmer, hvor Klopstock kun har opbygget »nogle faa, der havde Sinds Styrke til at følge ham i hans Heltesange.« Samlingen rummer desuden 3 oversættelser, to af hans store forbillede Cramer og en af Gellert. Dertil kommer en bearbejdelse af »Jesu søde Hukommelse«. Ialt er der 31 sange, som altsaa maa fordeles paa de nævnte kategorier. 9 af dem blev optaget i Gb, to var endnu bevaret i KH: »Alting tjener dem til gode«, og »Til ende aaret haster«. Men i D er han ikke mere repræsenteret.

A. Jantzen i Bricka X, 431. BH II, 371-2. Rudelbach 370. Skaar I, 427. Ehrencron-Müller V, 210-12. Bjørn Kornerup i DBL XIV, 534 f og den der anførte litteratur.

Jakob Johan Lunds salmer i salmebøgerne:

- Alting tjener dem til gode. Se I, 68 f.
 Gb 288. R 34. KH 26.
 La 550. Hauge 291.
 Alting tjener dem til Bedste. E 58.
 Bort med al Trøst, som ei bestaaer. Gb 291.
 Bort al den Trøst, som ei bestaaer. E 87.
 Hielp mig, o Gud, at prise. Gb 388.
 Gud Herre! jeg vil prise. E 47.
 Hærskarernes høilovet Gud. Gb 270.
 O Helt, som undertvang al Død. Gb 187.
 Du led, o Jesu! Qual og Død. E 176.
 O Jesu, din Hukommelse (bearbejdelse).
 Se I, 266 ff.
 (Jesu dulcis memoria)
 Gb 25. (Hauge 27).
 O Jesu, Troens Øiemed. Gb. 252.
 Til Ende Aaret haster. Se V, 34 ff.
 Gb 88. E 444. R 50. KH 37.
 La 167. Hauge 576. La rev 151.
 Vær glad, o Siel, og frygt dog ei.
 Gb 330. La 529. Hauge 558.
 Vær trøstig, Siel! og ængst dig ei.
 E 205. R 547.
 Ver glad, mi sjel, og far med fred (Blix)
 Nynorsk 445.

LUTHER, MARTIN

Martin Luther blev født i Eisleben 10 nov. 1483 og fik navnet Martin efter den næste dags helgen, Martin af Tours. Forældrene Hans og Margrethe Luther var af sachsisk bondeslægt, kom til Eisleben fra Eisenach og flyttede snart efter til Mansfeld, hvor Hans Luther tog arbejde i bjergværkerne og i aarenes løb arbejdede sig op fra fattigdom til en vis velstand. De opdrog deres børn strengt i den senmiddelalderlige tro paa Kristus som den vrede dommer og Jomfru Maria og helgenerne som de milde forbedere. Som barn forestillede Martin Luther sig Gud i sin strenge faders skikkelse. Han kom i skole i Mansfeld og blev tidligt en dygtig latiner; 14 aar gammel fortsatte han et aars tid skolegangen i Magdeburg, og derefter kom han til St. Georgs skole i Eisenach, hvorfra han 1501 blev student. I skoletiden maatte han som andre fattige drenge synge for dørene for at bjerge føden, indtil et velstillet ægtepar Konrad og Ursula Cotta tog sig af ham og maaske endda en tid optog ham i deres hus.

Som student kom han til Erfurt, hvor han de første aar studerede de humanistiske fag og især dyrkede musikken og deltog i det livlige studentliv. 1505 bestod han magistergraden i filosofi

og begyndte efter sin faders ønske paa det juridiske studium. Men et par begivenheder i studentertiden bragte ham paa andre tanker. Engang kom han til at saare sig selv med sin kaarde i en puls-aare og var ved at dø af blodtab, og under en rejse slog lynet ned saa tæt ved ham, at han i skræk anraabte St. Anna og lovede at blive munk.

17. juli 1505 bankede han paa Augustinereremitternes klosterport i Erfurt efter at have holdt et afskedsgilde for sine kammerater. Hans fader var meget vred; dels havde han tiltænkt sønnen en smuk borgerlig løbebane, dels var han skeptisk overfor munkevæsenet. Men dette at gaa i kloster, datidens form for omvendelse, var en alvorlig sag for Martin Luther. Han gik ind under tiggermunkenes faste og strenge klosterregler, søgte at dræbe sin egenvilje ved askese, paatog sig ethvert ubehageligt og ydmygende arbejde, som de andre brødre gerne vilde slippe for, alt i haab om at vinde en naadig Gud. »Dersom nogensinde en munk er kommet i Himlen ved munkeri, saa maatte jeg være kommet der«, sagde han siden. Samtidig kastede han sig over det teologiske studium, læste Peter Lombarden og de andre almindelige lærebøger, men tillige en mystiker som Johann Tauler og det anonyme skrift »Ein deutsch Theologia«, som han senere udgav. Heller ikke teologien gav ham fred. Da han 1507 blev præsteviet og holdt sin første messe, rystede han for den Hellige Augustinereremitternes leder, dr. Johann Staupitz, som var en fin sjælesørger, forstod ikke fuldt ud Luther og hans anfægtelser (»Dukkesynder, dukkesynder, broder Martin!«), men gav ham dog nogen vejledning og trøst i hans nød.

1508 blev han professor ved kurfyrst Frederik den Vises nye universitet i Wittenberg, først i de indledende artistiske fag, indtil han selv var naaet saa langt i teologien, at han kunde undervise i Peter Lombarder o. lign. I vinteren 1510-11 blev denne akademiske gerning afbrudt af en rejse til Rom paa klosterets vegne, og Luther benyttede lejligheden til at lære det romerske kirkeliv at kende. Det var langtfra opbyggeligt, men foreløbig drog han ikke konsekvenserne deraf. Efter hjemkomsten blev han fast knyttet til universitetet i Wittenberg, hvor han tog doktorgraden 1512; han fik bolig i det derværende augustinerkloster, blev underprior 1512 og 1515 tilsynsførende i tre aar for augustinerklostrene i distriktet.

Omkring 1512-13 oplevede han sit aandelige gennembrud. Hidtil havde han søgt ved gode gerninger, bodsøvelser og askese at vinde Guds naade og faa vished derom, men det lykkedes ikke. Hans angst for Guds straffende retfærdighed kunde sti-

ge til de frygteligste helvedskvaler, som han dog maatte indrømme, at han fortjente. Naar al hans møje var forgæves, mon han da ikke var forudbestemt til at gaa evig fortabt? Minder om denne fortvivlelse finder man i »Nu fryde sig hver kristen mand«. Men ved læsning af Rom. 1, 17: »Den retfærdige skal leve af tro«, gik det op for ham, at »Guds retfærdighed« hos Paulus ikke var den straffende retfærdighed hos dommeren, men en retfærdighed, som Gud tilregnede synderen, skønt han kendte hans synd, altsaa en naadefuld frifindelse af den skyldige, kort sagt: syndernes forladelse! Dermed blev alt forvandlet, ikke blot i Luthers sind, men ogsaa i hans forstaaelse af skriften.

Han forelæste dengang over psalmerne, og man finder hist og her i denne forelæsning glimt af den nye rigdom. Da han derefter 1515-16 forelæste over Romerbrevet, kom de evangeliske tanker frem i rigt maal, blot havde han ikke nogen forstaaelse af, at han dermed var eller vilde komme i modsætning til romerkirken. Det vidste han endnu ikke, da han 31. okt. 1517 opslog sine 95 sætninger mod afladen paa kirkedøren i Wittenberg.

Afladshandelen florerede for at skaffe penge til bygning af Peterskirken, og Luthers sætninger var i grunden at forstaa som en opfordring til teologisk drøftelse af dette emne. Han var dybt forarget over, at man troede at kunne faa syndernes forladelse for penge, og han vidste, at denne gave blev skænket gratis til den angerfulde synder, ogsaa uden afladsbrev. Disse sætninger fløj ud over Tyskland paa faa uger, og før Luther vidste af det, stod han midt i et stort røre, i drøftelser med frisindede humanister, i diskussioner med katolikker og i sjælesørgergerning for dem, der søgte fred og frelse. Han udfoldede en straalende forfattervirksomhed i de nærmest følgende aar: »Resolutiones disputationum de indulgentiarum virtute« 1518, »Von den guten Werken« 1520, »An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung« 1520. »De captivitate Babylonica« 1520. »Von der Freiheit eines Christenmenschen« 1520, ialt ca. 70 større eller mindre skrifter i løbet af tre aar.

Paven havde paa forskellig maade søgt at standse ham, endog antydet, at man kunde gøre ham til kardinal, men nu var maalet fuldt. Samtidig med at Luther sendte paven det sidstnævnte skønne opbyggelsesskrift, var den pavelige bandbulle af 10. okt. 1520 paa vej til Tyskland. Dens tale om »vildsvinet fra skoven«, Ps. 80, 14, var særdeles bombastisk. Da den kom til Wittenberg, samlede Luther studenterne om sig og brændte den

paa torvet med ordene: »Fordi du har bedrøvet Herrens Hellige«, nemlig Kristus, Ap. G. 2, 27, »skal Ilden fortære dig«. Nu var bruddet sket. Paven opfordrede den unge kejser Karl V til at straffe Luther, men han indestævnede ham til rigsdagen i Worms 1521 og gav ham frit lejde. Trods sine venners advarsler drog Luther modigt til Worms, hvor han blev opfordret til at tilbagekalde, hvad han havde skrevet, men efter en dags betænkningstid erklærede han, at da paven og kirkemøderne ofte havde taget fejl, følte han sig bundet af den hellige skrift og kunde intet tilbagekalde, med mindre han blev overbevist af skriften eller derpaa støttede klare grunde. Under den larm, som derved opstod, skal han have sagt: »Her staar jeg, jeg kan ikke andet, Gud hjælpe mig, amen!«

Kejseren blev opfordret til at bryde sit lejde, men han vilde ikke rødme som Sigismund, der havde brudt sit lejde til Johan Hus; han lod Luther rejse, og senere, da ogsaa Luthers beskytter kurfyrsten var rejst, lyste han ham i rigens akt; saa kunde enhver slaa ham ihjel. Det havde kurfyrsten forudset; han lod sine mænd foretage et skinoverfald paa Luthers vogn paa hjemvejen og lod Luther føre til Wartburg, hvor han opholdt sig omtrent et aar under navn af junker Jørg. Trods sygdom og aandelige anfægtelser udfoldede han ogsaa her en betydelig litterær virksomhed, bl. a. udførte han den stordaad i løbet af nogle maaneder at oversætte det nye testamente til tysk, et kraftigt, folkeligt tysk, der blev stærkt bestemmende for udviklingen af det tyske skriftsprog.

I marts 1522 afbrød han sit »fangenskab« og drog til Wittenberg, fordi den radikale professor Karlstadt var ved at føre reformationen ud i sværmeri og uorden. I løbet af en uge, hvor Luther prædikede hver dag, førte han paany udviklingen ind i sunde baner og begyndte nu at skabe faste rammer om det nyvakte kristelige liv. Men han maatte kæmpe paa flere fronter, dels mod romerkirken, dels mod de yderliggaaende sværmere, som under Thomas Münzers ledelse tilsidst blev ført ud i det blodige bondeoprør 1525. Derefter kom opgøret med humanisterne, hvis lærdeste mand Erasmus af Rotterdam nu havde taget sit parti. Mod ham skrev Luther 1526 »De servo arbitrio«, som blev et af hans skarpeste teologiske skrifter. Samme aar kom »Deutsche Messe«, hvori han ordnede gudstjenesten paa modersmaalet. For at fremme kristendomsundervisningen i hjem og skole skrev han 1529 sin lille katekismus og samtidig den store katekismus som en haandbog for præsterne. Ordningen af kirkens ydre forhold lagde han i hænderne paa den kristelige landsfyrste

som nødbiskop, og han gennemførte adskillige sociale reformer til gavn for fattige og syge, ikke mindst for den studerende ungdom.

Et vendepunkt i Luthers ydre livsforhold indtraf 1525, da en flok nonner var kommet til Wittenberg som flygtninge, skjult i salttønder, deriblandt den 26-aarige Katharina von Bora. Det var ikke ualmindeligt, at munke og nonner under paavirkning af Luthers skrifter brød ud af klostrene og kom til Wittenberg, hvor man søgte at anbringe dem paa den rette hyld. Adskillige munke kunde blive præster, men nonnerne maatte jo giftes, hvad ellers? Der blev da ogsaa planlagt ægteskaber for denne flok, men Katharina sagde nej til den foreslaaede forbindelse; hun antydede imidlertid, at hvis Amsdorf eller Luther selv vilde have hende, var det en anden sag. Luther var noget ængstelig for, at den unge adelsdame var for fin paa det, men blev klar over, at han maaske ved at gifte sig kunde give Djævelen det største puf, og saa blev det ogsaa Katharina. Hun var dygtig, energisk og praktisk, og da Luther forstod, hvad han havde faaet i hende, vilde han »ikke bytte hende bort for Frankrig eller Venedig« og kaldte hende sit »Galaterbrev«, hvilket var lige saa smigrende for Käthe som for apostlen Paulus. De kom til at bo i det store tomme augustinerkloster, hvor der ikke alene var plads til dem og de 6 børn, som de fik, men ogsaa for deres venner og deres venners børn, og tomme celler til fattige studenter, som spiste ved deres bord og flittigt noterede, hvad Luther talte om ved maaltiderne, hans »Tischreden«. Dette hjem, hvor sang og musik spillede en stor rolle, blev forbilledet for de lutherske præstehjem, som har haft umaadelig betydning baade kristeligt og kulturelt gennem tiderne.

Luther døde d. 18. febr. 1546 i sin fødeby Eisleben, hvortil han var rejst for at stifte fred mellem greverne af Mansfeld, hans faders gamle herskab. Da han laa paa dødslejet, skal man have sagt, som han lod Simeon sige: »Med fred og fryd jeg farer hen«. Justus Jonas, som havde ledsaget ham til Eisleben, spurgte: »Dr. Martin, ærværdige fader, vil I ogsaa dø paa Kristus og den lære, som I har forkyndt i hans navn?« Dertil svarede Luther: Ja!

Det vil føre for vidt her at gennemgaa reformationens historie, f. eks. situationen omkring den augsburgske trosbekendelse, eller at gaa nærmere ind paa Luthers tanker om det almindelige præstedømme, det borgerlige kalds hellighed, hans nadverforstaaelse, hans tanker om skriften osv.; vi maa nøjes med at gennemgaa hans arbejde som salmedigter. Iøvrigt henvises til litteraturlisten.

Da han fik meddelelse om, at to af hans ordensbrødre, augustiner munkene Heinrich Vos og Johann von den Eschen, var blevet brændt paa torvet i Bryssel d. 1. juli 1523 som de første lutherske martyrer, blev han fyldt af glæde over, at den tro, han selv havde tilkæmpet sig, havde vist sig saa stærk og bærekraftig ogsaa hos andre, at de vilde og kunde gaa i døden for den. Troen var blevet bekræftet gennem martyriet. Derved vaagnede hans slumrende digteriske evner, og om denne begivenhed skrev han 1523 sit første kendte digt »Ein neues Lied wir heben an«, hvor han afslører sig som den store folkelige digter. Uvilkaarligt glider hans blik nu tilbage over den vej, som han selv har tilbagelagt, og han skildrer sin egen frygtelige kamp i klosteret og sin forløsning ved evangeliet om retfærdiggørelsen af troen i et nyt digt »Nun freut euch lieben Christen gmein«, hvori der er mere salmetone, men dog stadig tydelige spor af den folkelige visestil, se nærmere under »Nu fryde sig hver kristen mand«. Begge disse sange udkom 1523 som særtryk, den sidste sammen med Speratus's »Es ist das Heil uns kommen her«, se II, 91 ff.

Det kunde synes overraskende, at Luther straks fra begyndelsen afslører sig som den store digter, der har fuldt herredømme over formen, mere end da end de største paa den tid. Men man maa huske, at det hørte med til den almindelige akademiske uddannelse dengang, at man lærte at skrive vers, og Luther havde endog som ung professor undervist i metrik og musik.

Spitta har ganske vist i sit betydelige værk »Ein feste Burg ist unser Gott« 1905 taget hele den traditionelle opfattelse af Luther som salmedigter op til revision og har ud fra hans forfatterkab og hans breve søgt at datere salmerne helt anderledes og gennemgaaende meget tidligere, end man hidtil har gjort. Han har saaledes dateret »Nun freut euch« til o. 1516, da Luther havde »opdaget« evangeliet. Han regner med, at Luther har haft en tidlig digterperiode, hvor han skrev ud fra sit fulde hjerte og naaede de smukkeste resultater, men uden henblik paa, at saadanne sange skulde bruges ved gudstjenesten. Hvad han senere skrev til gudstjenesten er meget mere bundet til anerkendte forlæg, Davidssalmerne, de latinske hymner osv. De fleste af Spittas resultater og hypoteser er atter forladt, men de har været et luterings bad for studiet af Luthers salmer. Den grundigste undersøgelse af de herhen hørende forhold er foretaget af W. Lucke og offentliggjort i 35. bind af Weimarudgaven af Luthers værker. Paa alt dette hviler Johannes Kulp's fremstilling af rækkefølgen af Luthers salmer i forbindelse med

hans liv og arbejde, en fremstilling hvis anskuelighed og frugtbarhed gør den egnet til grundlag for følgende sammenstilling af salmerne.

Kulp rejser spørgsmaalet, om Luther var en ægte digter, som skabte sine digte af en indre trang, eller blot en rimsmed, som formede, hvad kirken havde brug for til sin gudstjeneste. Han var en ægte digter, siger Kulp, thi de to nævnte første sange er blevet til ud fra hans dybeste oplevelser uden henblik paa den syngende menighed. Dette »bevis« er ganske overflødig, og Kulp's spørgsmaal er galt formet. Thi ogsaa den, som bevidst skriver sine salmer til menighedens brug, fordi han finder det praktisk og nødvendigt, er en virkelig digter, hvis hans salme er et virkeligt digterværk. Om Luthers storhed som digter er der ingen tvivl, hverken i de to personlige sange eller i hans kirkesalmer.

I december 1523 udgav Luther »Formula missae«, hvor han skitserer en gudstjenesteform, der stadig er latinsk og holder sig nær til den romerske messe og nærmest maa betragtes som en udrensning af tanken om messeofret. Han synes dog at nære ønske om, at man synger salmer paa modersmaalet, »men vi mangler digtere«. Han nævner nogle af de da kendte modersmaalsvers, som kan synges: »Gott sey gelobet vnd gebenedeyet«, »Nu bitten wyr den heyligen Geyst« og »Eyn kindelin so lobelich«. En egentlig tysk menighedssang synes at ligge udenfor rækkevidde i øjeblikket.

Men ganske kort tid efter indtager han en helt anderledes aktiv holdning. Maaske er dette stemningsskifte fremkaldt af Thomas Münzer, som netop havde udgivet »Deutsch Euangelisch Messe« med oversættelser af gamle latinske kirkesange. Det havde vakt stor opsigt, og Luther har maaske forstaaet, at hvis det blev Münzer, som kom til at præge en tysk gudstjenesteform, vilde det blive skæbnsvangert for reformationen. Man maatte søge at skabe en tysk kirkesang ud fra det sunde lutherske evangelium, bedre og mere folkelig end Münzers forsøg. Han udkastede da en plan, som han ved nyttaarstid beskriver i brevet til Spalatin, se nærmere under »Af dybsens nød«: »Jeg tænker paa efter profeternes og kirkefædrenes eksempel at skabe tyske salmer for folket, for at Guds ord ogsaa gennem sangen kan opholdes hos folk. Vi søger digtere overalt. Da der nu er givet dig baade fylde og smagfuldhed med hensyn til tysk udtryksform, og du har udviklet begge ved megen øvelse, saa beder jeg dig om at tage fat og prøve at danne en sang af en eller anden af psalmerne, saadan som du ser af vedlagte eksempel.« Luthers plan gaar ud paa foreløbig at gendigte en række af Davidspsalmerne til tyske vers. An-

gaaende Introitus havde han allerede i »Formula missae« skrevet, at han hellere saa, at man sang hele psalmen end et enkelt vers.

For kort tid siden hed det altsaa: »Vi mangler digtere«. Nu hedder det: »Vi søger digtere overalt«. Og da Luthers søgen syntes at være temmelig forgæves, tog han selv fat. Han mente ikke selv at være digter, men han kunde jo forsøge i mangel af bedre.

Senere i brevet til Spalatin siger Luther, at han selv har bearbejdet Ps. 130. Man gætter derfor paa, at det er »Aus tiefer not«, han har vedlagt som eksempel. Den skulde da være blevet til i slutningen af 1523. Dens indhold afspejler ligesom »Nun freut euch« sjælekampen i klosteret og glæden over syndernes forladelse.

Modsætningen til Thomas Münzer og sværmerne, for saa vidt ogsaa til katolikkerne, træder direkte frem i omdigtningen af Ps. 12: »Ach Gott vom Himmel sich darein«, se: »Ak Gud, fra Himlen se herved«; det er salmen om Guds ord som den sande og sunde magt midt i den kirkelige og ukirkelige vilkaarlighed. Den blev en af reformationens slagsange, hvormed man ofte sang modstanderne ned af prædikestolen. Beslægtet med den er omdigtningen af Ps. 14: »Es spricht der Unweisen Mund wohl«, ligeledes fra 1523, hvoraf der findes to danske oversættelser hos Claus Mortensen 1528: »Saa taler den uwise mund« og »Den daarlig mund han siger saa«; den første holdt sig i salmebøgerne op til K og P.

Direkte sigtende paa gudstjenesten er »Es wollt' uns Gott genädig sein«, Ps. 67, der slutter med et velsignelsesønske og derfor kunde tjene som slutningssalme, se: »Nu vilde Gud miskundelig«. Tilsvarende kunde »Wär Gott nicht mit uns diese Zeit«, Ps. 124, tjene som indgangssalme, da den latinske gudstjeneste begyndte med et af dens vers, se: »Var Gud ej med os denne stund«. Den sjette gendigtning af de bibelske psalmer er »Wohl dem, der in Gottes Furcht steht«, Ps. 128 om ægteskabet og huslivet, brugt som bryllupssalme, se: »Lyksalig hvo som frygter Gud«. Disse 6 psalme-parafraaser spænder maaske over tiden fra slutningen af 1523 til april 1524.

Men Luther gik snart ud over Davidspsalmerne. Sandsynligvis gennemlevede han hele den første halvdel af kirkeåret 1524 med stadigt henblik paa kirkesangen. Antagelig ved juletid oversatte han »Veni, redemptor gentium«: »Nun komm, der Heiden Heiland«, se: »Kom, hedningstammers frelsermand« og »A solis ortus cardine«: »Christum wir sollen loben schon« (i de ældste danske salmebøger: »Christum wi skulle loffue nu«, i K og P: »Vi Christum love hver og een«) og digtede

»Gelobet seist du Jesus Christ« i tilslutning til et gammelt tysk vers, se: »Lovet være du, Jesus Krist«. Den 17. jan. prædikede han over brylluppet i Kana, og maaske i den forbindelse digtede han den førnævnte bryllupssalme over Ps. 128. Den 2. febr. var det Mariæ Renselsesfest, og det har maaske givet anledning til gendigtningen af »Nunc dimittis«: »Mit Fried und Freud ich fahr dahin«, se: »Med fred og fryd jeg farer hen«.

I passionstiden plejede man at skrifte, og i tilslutning til skriftemaalstiden prædikede man over de 10 bud. Derved kom han paa den tanke at sætte de 10 bud paa vers til brug ved saadanne katekismusgudstjenester. Det blev til salmerne »Dies sind die heiligen zehn Gebot« og »Mensch, willst du leben seliglich«, se: »Her er de hellige ti Guds bud«.

Palmesøndag og Skærtorsdag prædikede han over nadveren, og de samme tanker som i disse prædikener finder vi i »Jesus Christus unser Heiland, der von uns . . .«, som han skrev i meget løselig tilknytning til »Jesus Christus, nostra salus« af Johan Hus, se: »Jesus Kristus er til stede«. Til paasken d. 27. marts lod han sig inspirere af det gamle vers »Christ ist erstanden« og sekvensen »Victimæ pascali« til sin stærke paaskesalme »Christ lag in Todes Banden«, se: »I dødens baand vor Frelser laa« og formodentlig paa samme tid »Jesus Christus, unser Heiland, der den Tod . . .«, se: »Jesus Kristus synden bandt«.

Pinsen kom d. 15. maj; da oversatte han »Veni creator spiritus«: »Komm, Gott Schöpfer, heiliger Geist« se: »Kom, Gud Faders Aand fuldgod«, og »Kom, o Gud Skaber, Helligaand« og digtede i tilknytning til tyske vers »Komm, heiliger Geist, Herre Gott«, se: »Kom, Helligaand, Gud Herre from«, »Kom, Helligaand, og besøg os nu«, og »Gud Helligaand, opfyld med lyst«, og »Nun bitten wir den heiligen Geist«, se: »Nu bede vi den Helligaand«.

Endelig til trinitatis kom »Wir glauben all an einen Gott«, se: »Vi tro, vi alle tro paa Gud«, og »Gott der Vater wohn uns bei«, se: »Gud, vor Fader, staa os bi«. Til Kristi Legemsfest paa torsdagen efter trinitatis plejede man at synge »Gott sei gelobet und gebenedeiet«; aaret før havde Luther afskaffet denne fest, men nu ændrede han det gamle vers til en nadversalme, se: »Gud vil vi love og af hjertet prise«. Uden forbindelse med kirkeåret, maaske i anledning af en vens ulykkelige død, omdigtede han i begyndelsen af juli »Media vita«: »Mitten wir im Leben sind«, se: »Midt i livet er vi stedt«.

Paa den tid var den wittenbergske korsalmebog saa vidt fremme i trykken, at der ikke kunde op-

tages flere salmer i den, og den festlige halvdel af kirkeaaet, som særlig kaldte paa salmesangen, var forbi. Derved opstod der en pause i Luthers digtning, og de øvrige salmer kom spredt og lejlighedsvis. Men de allerede digtede blev i Wittenberg indøvet flerstemmigt saa rask, som de flød fra Luthers pen; da mange studenter saaledes lærte dem at kende, kunde de sive ud til driftige boghandlere, saa de fleste af dem var trykt, allerede før de fremkom i den salmebog, som Luther selv autoriserede.

I »Deutsche Messe« 1526 ordnede Luther endelig en gudstjeneste paa modersmaalet og erstattede flere af de liturgiske led med tyske salmer; nu havde man et forraad, som man kunde tage af. Som Introitus kunde man synge en Davidspsalme eller »ein geystlich lied«. Efter epistlen kunde man erstatte Graduale og Halleluja med en tysk salme, »Nu bitten wir den heyligen geyst« eller en lignende, og det med hele koret. Efter evangeliet kunde hele menigheden synge trosbekendelsen paa tysk »Wyr gleuben all an eynen gott«. Under uddelingen af brødet kunde man synge »det tyske Sanctus« eller salmen »Gott sey gelobet« eller Johan Hus's sang »Jhesus Christus vnser heyland«. Derefter indviedes kalken, og under uddelingen af vinen kunde man synge resten af de nævnte salmer eller det tyske Agnus dei: »O Lamb Gottes«.

»Det tyske Sanctus«, som nævnes ovenfor, er Luthers salme »Jesaja, dem Propheten, das geschah«, som første gang blev trykt i »Deutsche Messe« 1526. Den blev oversat til dansk antagelig 1531, »Esaias den Prophete monne det saa gaa«, og blev optaget i Tv og Th, men ikke senere.

Megen strid har der staaet om dateringen af »Ein feste Burg ist unser Gott«, men det er vel det sandsynligste, at den er digtet mellem 1526 og 1528. Den findes ikke i Luffts Enchiridion 1526, men sandsynligvis i Weiss's salmebog 1528 og i hvert fald i Klugs salmebog 1529, se: »Vor Gud han er saa fast en borg«. Samme sted fremkom den tyske omdigtning af Tedeum: »Herr Gott, dich loben wir«, se: »O store Gud, vi love dig«.

De politiske forhold omkring 1529, navnlig den truende fare fra tyrkerne, har maaske fremkaldt omdigtningen af »Da pacem«: »Verleih uns Frieden gnädiglich«, se: »Førlen os freden, Herre nu«. Da tyrkerfaren 1542 atter blev aktuel, lod Luther børnene bede i den anledning: »Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort«, se: »Behold os, Herre, ved dit ord«.

Kort før jul 1534 fik Katharina von Bora sit femte barn, og maaske var det ved lille Margaretes vugge, i hvert fald til glæde for hendes ældre søskende, at Luther digtede »Vom Himmel hoch,

da komm ich her«, som blev trykt 1535, se: »Fra Himlen højt kom budskab her«. Samtidig tryktes kirkesalmen »Sie ist mir lieb, die werthe Magd« over Johs. Aab. 12. Den er oversat af P. M. Ofvid i »Aandens Glæde«, »Hun er mig kier den Jomfru skøn«.

Til Johann Walther digtede Luther 1538 sit morsomme digt »Frau Musica«, som han kalder »en fortale til alle gode salmebøger«. Af det har man undertiden udskilt de sidste 16 linjer til en lille sang: »Die beste Zeit im Jahr ist mein.«

Derefter fulgte et par katekismussalmer: »Vater unser im Himmelreich« 1539, se: »O Fader vor i Himmerig«, og »Christ, unser Herre, zum Jordan kam« 1541, se: »Kristus kom selv til Jordans flod«; saa havde han besunget alle katekismens fem hovedstykker.

Den 12. dec. 1541 digtede han »Was fürchtst du, Feind Herodes sehr« til Epifaniasfesten d. 6. jan. Den blev oversat til dansk af Hans Thomisson: »Herodes, hui frycter du saa saare« og blev optaget i K og P. Til julen 1542 skrev han sin julesang for voksne »Vom Himmel kam der Engel Schar«, som blev trykt 1543, se: »Fra Himlen kom en engel klar«. Samtidig udkom den lille aften-sang, der samtidig er en lovprisning af Treenigheden: »Der du bist drei in Einigkeit«, se: »O du trefoldige enighed«.

I »det store salmeaar« 1524 udkom fire salmesamlinger, som man fra gammel tid har anset for kildekrifterne til Luthers første salmer, ligesom man ogsaa har ment, at Luther selv, direkte eller indirekte, stod bag udgivelsen.

1). Den saakaldte »Achtliederbuch« er et lille hefte, hvis titel egentlig er: »Etlich Christlich lider/Lobgesang vnd Psalm, dem rainen wort Gottes gemess, aus der heyligen schrifft, durch mancherley hochgelerter gemacht, in der Kirchen zu singen, wie es dann zum tayl berayt zu Wittenberg in übung ist. wittenberg. M.D.Xiiij.«

I titlen er der en trykfejl; det skal være M.D. XXiiij. Her er fire salmer af Luther: »Nun freut euch, lieben Christen gemein«, »Ach Gott vom Himmel«, »Es spricht der Unweisen Mund« og »Aus tiefer Not« (med 4 vers). Desuden er der tre salmer af Speratus (se denne!) og en anonym. Denne samling, som udkom i januar, er det ældste lutherske salmehefte, men Luther selv har ikke, som man før har troet, haft med udgivelsen at gøre. Det er heller ikke trykt i Wittenberg, som titlen synes at antyde, men i Nürnberg hos Jobst Gutknecht, som formentlig har faaet teksterne fra en nürnbergstudent, der kendte dem fra korøvelserne i Wittenberg; saaledes maa titlen forstås,

hvis der skal være nogen sandhed i den. Bogtrykkeren har straks forstaaet, at salmer af Luther kunde blive en god forretning. Det forstod ogsaa et par bogtrykkere i Erfurt.

2). »Enchiridion Oder eyn Handbuchlein, eynem yetzlichen Christen fast nutzlich bey sich zuhaben, zur stetter vbung vnd trachtung geystlicher gesenge, vnd Psalmen, Rechtschaffen vnd kunstlich vertheutsch . . . . Mit dyesen vnd der gleychen Gesenge sollt mann byllich die inngenn iugendt aufferzyhen . . . Gedruckt zu Erffordt zum Schwartzzen Hornn, bey der Kremer brucken. M.D.xxiiij. Jar.«

Det eneste eksemplar af denne udgave brændte 1870 i Strassburg, men man har en faksimileudgave fra 1848, besørget af Karl Reinthaler, og desuden tryk fra 1525 og senere. Man plejer at kalde denne udgave *Malers Enchiridion* efter trykkeren.

3). »Eyn Enchiridion oder Handbuchlein, eynem ytzlichen Christen fast nutzlich bey sich zuhaben, zur stetter vbung vnd trachtung geystlicher gesenge vnd Psalmen, Rechtschaffen vnd kunstlich verteutsch . . . Mit dysen vnd der gleichen Gesenge sollt man byllich die jungen yugendt auffertziehen . . . Gedruckt zu Erffurd, yn der Permentergassen, zum Ferbefass. M.D.XXiiij.«

Denne udgave kaldte man tidligere *Trutebuls*, nu *Loersfelds Enchiridion*, eller man benævnte dem efter trykkernes angivne adresser. De er altsaa begge trykt i Erfurt, ikke blot samme aar, men omtrent paa samme tid, og det er givet, at de er afhængige af hinanden, paa en eller anden maade har samme kilde. De bringer de samme 18 Luther-salmer, blot med lidt forskellig orden og andre ganske smaa forskelle. Salmerne er:

Dies sind die heiligen zehn Gebot
Nun freut euch, lieben Christen gemein
Mitten wir im Leben sind
Gott sei gelobet und gebenedeiet
Gelobet seist du Jesu Christ
Jesus Christus unser Heiland der von uns . . .
Wohl dem, der in Gottes Furcht steht
Ach Gott vom Himmel
Es spricht der Unweisen Mund
Aus tiefer Not (med 4 vers)
Es wollt uns Gott genädig sein
Christ lag in Todes Banden
Jesus Christus unser Heiland, der den Tod . . .
Komm Gott Schöpfer
Komm heiliger Geist
Nun komm der Heiden Heiland
Christum wir sollen loben schon
Ein neues Lied wir heben an.
Man gaar ud fra, at de er noget yngre end

Achtliederbogen, fordi de bringer saa mange flere salmer. Man gik tidligere ud fra, at Luther stod bag udgivelsen gennem Justus Jonas eller Johannes Lang, men denne antagelse har man nu forladt og betragter dem begge som rene boghandlerforetagender.

4). »Geystliche gesangk Buchleyn. TENOR. Wittenberg. M.D.iiiij.« Af denne bog har man tilige »Bassus«, som har det rette aarstal: M.D.xxiiij, og desuden diskantstemmen uden titelblad.

Det er altsaa nodehefter af et samlet værk. Kun i tenorstemmen er hele teksten anført; i de andre stemmer er kun første vers anført under noderne.

Her er 6 salmer af Luther ud over de 18, som var optaget i Erfurter-enchiridierne, og som ogsaa findes her, nemlig:

Nun bitten wir den heiligen Geist
Mensch wiltu leben seliglich
Mit Fried und Freud ich fahr dahin
Wär Gott nicht mit uns diese Zeit
Gott der Vater wohn uns bei
Wir glauben all an einen Gott
Aus tiefer Not (med 5 vers).

Denne bog kaldte man tidligere mest »Walthers korsalmebog«, nu nok lidt mere korrekt den Wittenbergske Korsalmebog. Den er blevet til ved et samarbejde mellem Luther og Johann Walther, og det er den eneste af de i 1524 udkomne samlinger, som man kan betragte som autoritativ. De to udgivere kan nok hver tegne sig for nogle af melodierne, som er udsat for 3, 4 eller 5 stemmer.

Luther har forsynet bogen med et forord, hvori han siger, at det er hans hensigt med en saadan samling, at Guds ord og den kristne lære derved maa blive udbredt og indøvet. Naar salmerne er blevet udsat for 4 stemmer, er det for at ungdommen, som alligevel skal oplæres i musica og andre gode kunster, kan slippe boleviserne og de kodelige sange og i stedet lære noget gavnligt og altsaa drive det gode med lyst. Han er heller ikke af den mening som visse overaandelige folk, at al kunst skal undertrykkes af evangeliet; tværtimod vil han gerne se, at alle kunster, især musikken, kommer i tjeneste hos den, der har skabt dem.

Denne salmebog var beregnet for korsangerne, men en ny udgave af den, som var beregnet for den almindelige syngende menighed, udkom 1526 med følgende titel: »Enchiridion geistlicher gesenge vnd psalmen fur die leyen, mit viel andern, denn zuuor, gebessert. Vuittemberg M.D.XXVI.« Den var trykt hos Hans Lufft.

1528 maa der i Wittenberg være udkommet en salmebog, som var trykt hos Hans Weisz; den er

forsvundet, men dels har man vidnesbyrd om, at den blev trykt, dels kan man slutte tilbage til den, f. eks. fra Michael Blums »Enchiridion«, Leipzig 1528 eller 1529, hvor man for første gang har »Ein feste Burg«, som maaske allerede var med hos Weisz (men ikke 1526 hos Hans Lufft). Her er desuden »Jesaia dem Propheten das geschah«, som dog allerede havde været offentliggjort i »Deutsche Messe«.

I den forsvundne Wittenberg-salmebog, som blev trykt hos Joseph Klug 1529, fandtes desuden »Verley uns Frieden« og »Herr Gott, dich loben wir«. Denne salmebog havde Luther forsynet med en ny fortale, som maaske allerede fandtes hos Hans Weisz. Den giver os et billede af situationen og et ganske godt indblik i Luthers tankegang. »Nu har mange«, siger han, »vist sig fra den pæne side og forøget antallet af salmer og gjort det saaledes, at de langt overgaar mig og fuldt ud er mine mestre. Men der er andre, som har gjort noget, der er mindre godt. De laver om paa salmerne, uden evne til at skelne, som enhver finder for godt, og det faar aldrig nogen ende. Jeg er ogsaa ked af, at vore første salmer stadig bliver mere forfalskede for hvert optryk. Jeg er bange for, at det ogsaa vil gaa denne lille bog saadan, som det altid er gaaet med gode bøger: gennem tilføjelser af mindre fiffige hoveder bliver de saa oversavlede og ødelagt, at man mister det gode og beholder det daarlige i brug, som vi ser af Luk. 1, at saa mange i begyndelsen har villet skrive evangelier, at man næsten havde tabt det rette evangelium blandt saa mange evangelier. Saadan er det ogsaa gaaet Hieronymus' og Augustins og mange andre bøger. Altsaa: der vil altid være noget muselort imellem peberet. For nu at forebygge dette, saa godt jeg kan, har jeg paany gennemset denne bog og sat vore salmer samlede efter hinanden med udtrykkelig navns nævnelse. Det har jeg tidligere undladt for at undgaa ros, men nu er jeg nødt til det, for at ikke fremmede og udelige sange skal sælges under vort navn. Derefter er optaget de andre, som vi agter for de bedste og mest nyttige. Jeg beder og formaner alle, som har det rene ord kært, at de ikke mere vil forbedre eller formere vor lille bog uden vort vidende og vilje. Hvor der uden vort vidende bliver forbedret, skal man vide, at det ikke er vor lille bog fra Wittenberg. Enhver kan dog sammensætte en lille salmebog for sig selv. Maa vi saa ikke bede om, at vor faar lov at blive, som den er. Vi vil jo ogsaa gerne, at vore penge beholder deres værdi. Det er da ikke nogen forment at lave en bedre, at ikke vort navn, men alene Guds navn maa have ære og pris. Amen.«

Af en ny Wittenbergsalmebog fra 1533 har man først 1932 fundet originalen, og Klugs salmebog fra 1535 mangler titelbladet, men har nok heddet »Geistliche Lieder zu Wittemberg. D. Mart. Luther«. Her fremkom »Vom Himmel hoch« og »Sie ist mir lieb«. Fra denne bog nedstammer Stürmers »Geistliche Lieder«, Erfurt 1539(?) og Valten Schumanns »Geistliche Lieder«, Leipzig 1539, hvor man finder »Vater unser im Himmelreich«.

I en ny udgave af Joseph Klugs salmebog 1543 med titlen »Geistliche Lieder Zu Wittemberg« findes Luthers advarsel paa titelbladet:

Viel falscher Meister itzt Lieder tichten
Sihe dich für, vnd lern sie recht richten,
Wo Gott hin bawet sein Kirch vnd sein wort,
Da wil der Teufel sein mit trug vnd mord.

Her fremkom »Erhalt uns, Herr«, som dog var trykt før, »Christ unser Herr zum Jordan kam«, »Was fürchtst du Feind Herodes sehr«, »Vom Himmel kam der Engel Schar« og »Der du bist drei in Einigkeit«.

Rækken af de salmebøger, som Luther har autoriseret, slutter med den prægtigt trykte »Geystliche Lieder. Mit einer newen vorrhede, D. Mart. Luth.... Gedruckt zu Leipzig durch Valentin Babst in den Ritterstrassen 1545«. Her er den samme advarsel paa titelbladet, ingen nye Luthersalmer, men altsaa en ny fortale, som er Luthers sidste arbejde med salmebogssagen. Han peger her paa gudstjenesten i den gamle pagt, hvor man ofte med modvilje bragte Gud de skyldige ofre. Nu er der en bedre gudstjeneste, thi Gud har gjort vore hjerter glade gennem sin kære søn, som han har givet hen til en genløsning for vore synder. Den, som tror det, kan ikke andet end være glad derover og syngne med lyst derom. Vil nogen ikke syngne derom, er det tegn paa, at han hører hjemme i det gamle uglade testamente. Derfor har trykkeren ogsaa gjort noget meget fint ud af denne bog. Ligesom dette tryk af Valentin Babst i sig selv er blevet meget festligt, saaledes give Gud, at den romerske »Bapst«, der har lavet saa mange sorger og ulykker i verden, dermed maa lide skade og stort afbræk. Amen! – Slutte- lig gør Luther opmærksom paa, at hans navn staa med urette ved salmen »Nu last uns den leib begraben«; desuden retter han en fejl i »Aus tiefer not«.

Uden for rækken af disse salmebøger falder Luthers arbejde med salmer til begravelse. Han udgav »Christliche Geseng Lateinisch vnd Deudsch, zum Begrebnis. D. Martinus Luther. Wittemberg

Anno M.D.XLII.« Man trængte til en saadan samling paa grund af de ændrede begravelsesskikke, som reformationen havde medført. Begyndelsen blev gjort allerede ved Frederik den Vises begravelse den 5. maj 1525; han var som den første fyrste død uden »den sidste olie«, blot med Guds ords trøst. Bagefter spurgte man Luther, Melanchthon og Gabriel Zwilling til raads angaaende begravelsesceremonierne, og de forkastede vigilier, sjælemesser og andre katolske ceremonier, bl. a. ogsaa den at føre den afdødes hest ind i kirken og op omkring alteret. I stedet sang man salmer, f. eks. »Aus tiefer Not«, og prædikede, og Zwilling foreslog, at man lod skolebørnene gaa foran ligtoget og synge nogle gode sange. Det skete undertiden, f. eks. 1541, at man lod trykke nogle passende sange til en begravelse, og det har maaske givet Luther den tanke, at man trængte til en fyldigere samling, som man kunde ty til ved saadanne lejligheder. Allerede forlængst havde Bugenhagen flere steder givet anvisning paa, at man kunde synge »Aus tiefer Not« og »Mitten wir im Leben sind« paa vej til kirken eller kirkegaarden, og derefter ved graven »Wir glauben all an einen Gott« og »Mit Fried und Freud ich fahr dahin«. Hvor stor Luthers andel i selve den nævnte samling er, kan maaske diskuteres; der er fejl deri, som han vilde have rettet, om han havde set det endelige tryk, inden han skrev sin fortale. Maaske har han blot angivet en række salmer, som kunde være passende, og saa har bogtrykkeren, Joseph Klug, selv sørget for teksterne. Men Luther skrev i hvert fald fortalen, hvori han først peger paa en kristelig betragtning af døden som en dyb og sød søvn, forkaster de katolske skikke og læren om skærsilden og hvad deraf følger, men anbefaler smukke og højtidelige begravelsesskikke og udsmykning af gravstederne for derved at understrege trosartiklen om opstandelsen. Til disse gode skikke hører sangen, og for de skønne melodiers skyld vil han have mange af de gamle latinske sange med; en del af dem bør ganske vist have bedre ord. Han slutter sin fortale med en række eksempler paa ord fra skriften, som kan sættes paa gravene, eller maaske nogle gode rim, og blandt de anførte rim er to omdigtninger af »Nunc dimittis«. Af Luthers egne salmer findes i bogen »Aus tiefer Not«, »Mitten wir im Leben sind«, »Wir glauben all an einen Gott«, »Mit Fried und Freud ich fahr dahin« og »Nun bitten wir den heiligen Geist«.

Luthers betydning for kirkesangen kan vanskeligt overvurderes. Den sang- og musikglæde, som aabenbart har været et af lyspunkterne i hans klo-

sterliv, førte ham til at bevare en del af den latinske sang ved visse lejligheder, navnlig naar melodierne blev ledsaget af evangeliske tekster, som vi ser det af hans fortale til begravelsessangene. Men mens koret og præsterne hidtil havde været ene om den aktive deltagelse i sangen, og menigheden i det store og hele havde maattet nøjes med den passive nydelse, saa blev nu hele menigheden draget med ind i salmernes lovsang og bekendelse. Idet menigheden saaledes paa dette omraade udøvede »det almindelige præstedømme«, blev store, hidtil bundne kræfter frigjort, og evangeliet sang sig fremad til sejr. Som følge deraf udgik der ogsaa i den følgende tid fra selve gudstjenesten et kald til dem, der havde digterisk eller musikalsk evne, om at stille deres kunst i evangeliets tjeneste. Hvor meget der derved er blevet skænket den lutherske kirke, forstaar man maaske bedst ved en sammenligning med den reformerte kirke, hvor Calvin kun tillod de bibelske salmer ved gudstjenesten. Det medførte, f. eks. i England, at en national salmedigtning først brød igennem omtrent et par hundrede aar senere og først fandt indpas i statskirken endnu et hundrede aar derefter. Havde vi ikke i Danmark været lutheranere, havde Kingo maaske ikke sunget kirkesalmer, Brorson havde maaske været en sværmer udenfor statskirken, og dansk kirkesang var maaske først begyndt ret med Grundtvig. Sværmerne paa Luthers tid var de første til at synge paa modersmaalet; men hvad kunde der være sket, om de havde været ene om at tage sangen i brug, eller om Luther ikke langt havde overgaaet dem, da han begyndte at synge? Man har talt om det store kvietiv, der er i Luthers evangelium om syndernes forladelse; men der er paa den anden side i salmesangen et aktiv, som virkede højt offensivt og ekspansivt, skønt baade lovsang og bekendelse var saa objektiv, som den var. Dette skete ikke alene, fordi Luther var saa musikalsk. Han indtog den samme holdning overfor de andre kunstarter. Som han siger i sin første salmebogsfortale, ønsker han, at alle kunster maa staa i hans tjeneste, som har skabt dem. Vore skønne kirkers udsmykning, helt frem til Joakim Skovgaard, kan vi takke Luther for. Vi kan blot rejse til Holland og sammenligne.

Naar vi kommer til Luthers egen salmedigtning, gælder det samme: den kan vanskeligt overvurderes. Han havde ikke paa forhaand nogen tanke om at blive salmedigter, og da han var blevet det, havde han ingen høje tanker om at være det. Han traadte kun til som nødhjælp, da ingen bedre meldte sig, og anede næppe, at han skulde drive det til det helt store. Han gjorde sig ingen

umage for at være, hvad vi kalder original. Han oversatte fra latinen, eller han begyndte med et af de kendte modersmaalsvers, og saa sørgede han for at faa evangeliet klart frem. Efter et par friere digtninge i begyndelsen begrænsede han sig til at skrive salmer, der udfyldte en bestemt funktion ved gudstjenesten. Hans form er knap og koncis. Hans versbehandling er fremragende i sammenligning med de fleste i samtiden. Ved mange af hans salmer mærker man, at de er *sunget*, før de er skrevet. Deri ligner han Brorson. Men han er ikke lyriker som Brorson, har ingen skjaldesyner som Grundtvig og ikke nær saa mange taarer som Kingo. Han holder sig til sagen: bekendelsen, forkyndelsen, lovsangen, kort og knap, med en bunden varme, der dog lejlighedsvis kan faa lov til at brede sig, som naar han synger julesang for børnene.

I selve versbygningen er Luther hverken klassisk eller »moderne«. Han skelner ikke mellem lange og korte stavelser, heller ikke paa moderne vis mellem betonede og ubetonede. Han tæller stavelserne ligesom mestersangerne, idet han altid tænker sig verset *sunget*, ja, hans vers er vel i det hele taget blevet til, idet han har *sunget* dem, maaske endda paa mestersangernes vis straks forsynet dem med melodi.

Men gjorde han sig ikke store tanker om at være digter, kan han dog klart se, naar han staar overfor dilettanteriet, og frabeder sig skarpt, at man »forbedrer« hans salmer ved ændringer eller rettelser. Selv da er det dog klart, at han ikke ledes af nogen digterforfængelighed, men kun af kærlighed til selve sagen. Vi kan kun beklage, at vi ikke i Danmark havde nogen jævnbyrdig digter, som kunde oversætte hans salmer. Sthen blev født 50 aar før sent. Da han traadte frem, var Luthers salmer allerede indsunget i den daarlige sprogform, som de bevarede i de følgende 300 aar. Først Grundtvig havde mod og evne til at gendigte dem, saa de fik deres oprindelige offensivkraft, men han har undertiden forøget deres skønhed og ydre glans, f. eks. »Nu bede vi den Helligaand«, saa at man ikke mere kan se Luthers saglige nøgternhed.

J. Köstlin: »Martin Luther«, I-II (5. udg. Berlin 1903). Andre biografier af Th. Kolde I-II (1884-93), G. Buchwald (2. udg. 1914), A. Hausrath I-II (3. udg. 1913), O. Scheel I-II (1916-17). Katolske: H. Denifle I-II (1906-9), H. Grisar I-III (1911-12). Danske: V. Ammundsen: »Den unge Luther« (1907). G. Jørgensen: »Luther og hans Tid« I-III (1903-8). A. Th. Jørgensen: »Luther« (1917). P. Severinsen: »Martin Luthers Liv og Hovedværker« I-V (1910-14). A. S. Poulsen: »Udvalgte

Breve af Dr. Martin Luther« I-II (1921-23). Specielt om salmerne: Ph. Wackernagel: »M. Luthers geistliche Lieder« (1848). Albert Fischer: »M. Luthers geistliche Lieder« (1883). Spitta: »Ein feste Burg ist unser Gott« (1905). W. Lucke i »D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe« 35. Band (1923). J. Kulp: »Luthers Leben im Spiegel seiner Lieder« (1935). H. J. Moser: »Die Melodien der Lutherlieder« (1935). G. Wolfram: »Ein feste Burg« (1936). O. Schlisske: »Handbuch der Lutherlieder« (1948). Billige udgaver af originalteksterne: A. Leitzmann: »Martin Luthers geistliche Lieder« (Bonn, 1907). Fr. Klippen: »Martin Luther, Sämtliche deutsche geistliche Lieder« (Halle, 1912). Danske oversættelser: F. L. Mynster: »Luthers Psalmer« (1863). Hans Rasmussen: »Udvalgte Salmer og aandelige Sange af Dr. Martin Luther« (1917).

Luthers salmer i kirkesalmebøgerne.

Paa grund af de talrige salmebøger, som her kommer i betragtning, vil det være vanskeligt at opstille oversigten i skemaform, men det kan antydes, at helhedsbilledet vilde være det sædvanlige for gamle salmer: nogen tilbagegang i Gb, stærk tilbagegang i E, ny fremgang i R og de følgende salmebøger. Stavemaaden er lidt moderniseret.

Ach Gott vom Himmel sieh darein. 1523.

Se I, 23 ff.

O Gud af Himmelen se hertil.

M29. M33,21. Tv. 48. Th 212. K.

Æ 357. P 460. La 497. Hauge 294.

O Herre Gud af Himmerig.

M29. M33,86. Tv 55. Th 214.

Ak Gud, fra Himlen see herved (Wexels)

R 316. N 234. KH 340. D 352.

O Gud af Himlen til os see. MB 225.

Gud, sjaa fraa himmelen hertil (Blix)

Nynorsk 404.

Aus tiefer Not schrei ich zu dir. 1523. Se I, 1 ff.

Af dybsens nød raaber jeg til dig.

Messeembedet. M29. M33,59 (Af hiertens)

Tv 97. Th 178. K. P 236. Gb 167 (dybeste)

Til dig raaber jeg af hjertens grund (Arvid Pedersen)

M29. M33,49. Tv 56.

Af Dybsens Nød, o Gud, til dig (P. Hjort)

R 423. KH 466. D 437.

Af dybsens nød raab'r jeg til dig. Æ 214.

Af Dybsens Nød mit Raab til dig.

MB 337. N 299.

Af Dybsens Nød jeg raabe maa. La 273.

Af Dybsens Nød raaber jeg til dig. Hauge 308.

Av dypest nød jeg rope maa. La rev 43.

Or djupsens naud eg ropa maa. Nynorsk 201.

- Christ lag in Todes Banden. 1524. Se II, 347 ff.
 Christ laa i Dødsens baande.
 M29. M33,24. Tv 32. Th 91. K. P 98.
 Christ laa i dødsens wonde.
 M33,29. Dietz. Tv 35.
 Christus i dødsens baande laa. Æ 86.
 I Dødens Baand vor Frelser laa (Grundtvig)
 R 223. N 146. D 191.
 Den Herre Krist i Dødens Baand (Landstad)
 La 342. La rev 336.
 I Dødens Baand den Herre Christ. Hauge 186.
 Vaar Herre Krist i daudens band. Nynorsk 262.
- Christum wir sollen loben schon. 1524. (III, 145)
 (A solis ortus cardine)
 Christum vi skulle love nu.
 M29. M33,9. Tv 6. Th 4.
 Vi Christum love hver og een.
 K. P 45. Hauge 158.
 Saa langt som Himlens Hvelving naar
 (Landstad)
 La 295.
- Christ unser Herr zum Jordan kam. 1541.
 Se III, 194 ff.
 Christus kom selv til Jordans flod.
 Th 123. K. Æ 203. P 196.
 N 271. Hauge 135.
 Guds Søn kom selv til Jordans Flod. MB 250.
 Vor Herre kom til Jordans Flod (Grundtvig)
 RT2, 878.
 Kristus kom selv til Jordans Flod (Landstad)
 La 260.
- Der du bist drei in Einigkeit. 1543. Se IV, 41 ff.
 (O lux beata, trinitas)
 O du Trefoldig enighed.
 Th 323. K. P 528. Gb 344.
 N 491. Hauge 333.
 O hellige Treenighed (Landstad)
 La 85. La rev 825.
- Dies sind die heiligen zehn Gebot. 1524.
 Se II, 144 ff.
 Hvo som vil leve Christelig (Arvid Pedersen)
 M29. M33,40. Dietz. Tv 99.
 Th 114. K. P 306.
 Den som vil en christen hedde (Olaus Petri)
 M29. M33,42. Dietz. Tv 91. Th 115.
 Gud lod (sin) røst af skyen lyde.
 M33,41. Dietz. Tv 90. Th 112.
 Det er de hellige ti bud. Æ 195.
 Her er de hellige ti Guds Bud (F. L. Mynster)
 N 269.
 Kom hid, og hør de ti Bud-Ord (Landstad)
- La 486.
 Gud Fader os de ti Bud-Ord. Hauge 505.
- Ein feste Burg ist unser Gott. 1526-28?
 Se V, 156 ff.
 Vor Gud han er saa fast en Borg.
 M33,82 (sterck). Dietz. Tv 58. Th 217.
 K. Æ 352. P 436. Gb 157. E 190. ET.
 MB 222. R 251. N 247. KH 263. D 295.
 ChriaT 636. La 266. Hauge 349.
 Vår Gud: La rev 243, 244. Nynorsk 196.
- Ein neues Lied wir heben an. 1523. (III, 438)
 Nu begynde vi at qvæde. Tv 165.
 En vise ny ville vi nu qvæde.
 Th 237. Mol 54. Cas 61. DanP.
- Erhalt uns Herr bei deinem Wort. 1542.
 Se I, 89 ff.
 Behold os Herre ved dit Ord.
 Tv 1556. Th 253. K. Æ 356. P 182.
 R 297. N 244. KH 316. D 296. Hauge 117.
 Ophold os, Herre! ved dit Ord. MB 241.
 Giv, Herre! at dit Sandheds Ord (?). E 366.
 Hold oppe, Gud, hos os dit Ord (Landstad)
 La 29. La rev 4.
 Gud, haldt oss uppe ved ditt ord.
 Nynorsk 9.
- Es spricht der Unweisen Mund wohl. 1523.
 (II, 93)
 Saa taler den uvise mund.
 M29. M33,22. Tv 48. Th 150. K. P 220.
 Den daarlige mund han siger saa.
 M29. M33,23. Tv 49.
 Saa siger de uvises mund. Æ 274.
- Es wollt uns Gott genädig sein. 1523.
 Se III, 491 ff.
 Nu er os Gud miskundelig.
 Messeembedet. M29. M33,69. Tv 57.
 Th 259. K. P 450. La 28. Hauge 96.
 Gud være os miskundelig. Æ 351.
 Vi takke Gud og love dig (v. 3). Gb 32.
 O! priser Herren, alle Mand. E 463.
 Nu vilde Gud miskundelig. N 254.
 Ære være Gud Fader i Himmerig (v. 4).
 Hauge 262.
- Gelobet seist du, Jesus Christ. 1524.
 Se III, 257 ff.
 Lovet være du, Jesus Christ.
 M29. M33,15. Tv 8. Th 21. K. Æ 48.
 P 12. R 141. N 74. KH 130. D 89.
 Hauge 56.
 Vi love dig alle Jesu Christ.

- M29. M33,16. Tv 14.
 Du være lovet, Jesu Krist (Landstad)
 La 133. La rev 118.
 Du vere lova, Jesus Krist. Nynorsk 89.
- Gott der Vater, wohn uns bei. 1524.
 Se II, 102 ff.
 Gud Fader bliv du nu med os.
 M29. M33,19. Tv. 41. Th. 110. K. P 146.
 Herre Gud Fader staa os bi.
 M33,19. Dietz. Tv 42.
 Jesu Christ, du treuer Hort (v. 2 og 3 ved
 E Alber)
 Jesu Christe, livsens port.
 Th 1586. K. P (anhang)
 Gud vor Fader, staa os bi.
 Æ 104. N 227.
- Gott sei gelobet und gebenedeiet. 1524.
 Se II, 98 ff.
 Gud være lovet (altid) og benedidet.
 Messeembedet. M29. M33,79. Tv 120.
 Th 129. K. P 205.
 Gud være lovet og af hjertet priset. Æ 252.
 Gud vil vi love og af Hjertet prise. N 22.
 Gud være lovet evig nu og priset. La 69.
- Herr Gott, dich loben wir. 1529. Se IV, 259 ff.
 O store Gud! vi love dig.
 K fra 1729. P 443. Gb 1. E 5.
 MB 494. R 2. N 15. KH 2. D 9.
 La 10. Hauge 1. La rev 31.
 Deg høgt me lovar, Herre Gud. Nynorsk 18.
- Jesaia dem Propheten das geschah. 1526.
 Esaias den Prophete monne det saa gaa.
 M33,36. Dietz. Tv 115. Th 125.
 Det hende sig Esaie Prophet. Tv 115.
- Jesus Christus, unser Heiland, der den Tod. 1524.
 Se III, 72 ff.
 Jesus Christ vor frelsermand, den som døden.
 M29. M33,28. Tv 34. Th 93. K. P 107.
 Jesus Christus vor Frelsermand, som døden.
 Æ 88.
 Jesus Christus Synden bandt. N 147.
- Jesus Christus, unser Heiland, der von uns. 1524.
 Se III, 67 ff.
 (Jesus Christus, nostra salus)
 Jesus Christus er vor salighed.
 Messeembedet. M29. M33,78. Tv 119.
 Th 128. K. P 202.
 Jesus Christus er vor frelsermand.
 M33,78. Tv 36.
- Jesus Christ, vor Saliggjører. Æ 245.
 Jesus Christus er tilstede.
 RT1,716. N 20. KH 376. D 420.
 Jesus Krist, vor Hjælp, er kommen. La 308.
 Jesus Christ, vor Frelser kjære. Hauge 169.
 Jesus Kristus er vaar frelsa. Nynorsk 231.
- Komm, Gott Schöpfer, heiliger Geist. 1524.
 (Veni, creator spiritus)
 A: Se III, 170 ff.
 Kom Gud skaber helligeand, besøg vort.
 M29. M33,4.
 Kom Gud skabere o Helligaand, besøg vort.
 Tv 40.
 Kom Gud skaber O hellig Aand, besøg vort.
 Th 106. K. P 123. Gb 294.
 Kom Gud skaber, o! hellig Aand, i hiertet giv.
 Æ 95.
 Kom, o Gud Skaber, Hellig Aand, og rør.
 MB 164. N 185.
 Kom Helligaand, med Skaber-Magt.
 La 209. La rev 37.
 Kom Gud og Skaber, Helligaand. Hauge 253.
 Kom, Ande, med di skaparmakt. Nynorsk 25.
 B: Svensk mellemlid. Se III, 134 ff.
 Kom helge ande herre god (Olaus Petri)
 Kom hellig Aand o Herre Gud, besøg vore.
 Th 107. K. P 126.
 Kom, Gud-Faders Aand fuldgod (Grundtvig)
 RT1,675. SS 724. D 261.
- Komm, heiliger Geist, Herre Gott, erfüll. 1524.
 A: Antifon. Se II, 50 f.
 Veni sancte spiritus, reple.
 Kum, heiliger geyst, herre gott, erfüll.
 Kom O Herre hellig Aand, opfyld. Th 104.
 Kom Gud Helligaand! Opfyld. N,o (prosa)
 Gud Hellig-Aand! opfyld med Lyst
 (Grundtvig)
 MB 176. RT1,682. KH 279. SS 680. D 262.
 La 21. Hauge 246.
 Kom, Heilag Ande, Kristi tolk. Nynorsk 1.
 B: Luther: Se III, 145 ff.
 Kom heyliger geyst herre Gott, erfüll
 Kom Helligaand herre Gud, opfyld
 M29. M33,32. M33,96.
 Kom Helligaand O Herre Gud, opfyld
 Tv 37. Th 105. K. P 125.
 Kom Hellig Aand, O Herre Gud, din godheds.
 Æ 98.
 Kom Hellig Aand, Gud Herre from.
 R 265. N 183. KH 289. D 259. Hauge 251.
 Kom Helligaand, og besøg os nu. Se III, 149.
 N 184.
 Kom Hellige Aand, Herre Gud! Gyd dine
 La 429. La rev 433.

- Die Deutsche Litaney. 1529. Se III, 237 ff.
M33,82. Dietz. Tv 92. Th 246. K. Æ 335.
P 543. Gb 37.
Gud Fader udi Himmerig, Guds Søn. Th 251.
- Mensch wilt du leben seliglich. 1524.
Se II, 145 ff.
Hvo som vil leve christelig.
M29. M33,40. Dietz.
Tv 99. Th 114. K. P 306.
- Mit Fried und Freud ich far dahin. 1524.
Se III, 296 ff.
(Nunc dimittis)
Med glæde og fred far jeg nu hen.
M29. M33,46. Tv 17. Th 333. K. P 42.
Med Fred og Fryd jeg farer hen.
RT2,870. N 519. D 117.
Med Fred og Glæde far jeg hen.
La 162. Hauge 75. Nynorsk 743.
(I Fred er jeg nu faret hen.
La 622. Hauge 390.
Opstandelsen og livet visst. La rev 747).
- Mitten wir im Leben sind. 1524. Se III, 315 ff.
(Media vita in morte sumus)
Men vi leve paa jorden her.
M29. M33,21. Tv 20. Th 332.
Vi som leve paa jorden her.
M33,110. Tv 21.
Men vi midt i Livet er. Æ 383.
Midt i Livet ere vi. La 223. N 554.
Midt i Livet er vi stedt. D 442.
Midt i Livet finnes vi. La rev 204.
Midt i livet møter me. Nynorsk 165.
- Nun bitten wir den heiligen Geist. 1524.
Se III, 421 ff.
Nu bede vi den Helligaand, alt om den.
Messeembedet. M29. M33,68. Tv 39.
Th 101. K. P 121. Gb 2. Hauge 5.
Nu bede vi den Helligaand om den.
M29. M33,44. Tv 41. Æ 96.
Nu bede vi den Helligaand udi en ret.
M33,69. Tv 40.
Dig bede vi, o Hellig Aand. E 235.
Nu bede vi den Hellig Aand, Alt med. MB 159.
Nu bede vi den Helligaand Først om. N 8.
Nu bede vi den Helligaand At (Grundtvig)
R 268. N 188. KH 277. D 246.
La rev 431. Hauge 297.
Nu bede vi den Helligaand Frem for.
La 3. La rev 3.
No bed me Heilag-Anden god. Nynorsk 7.
- Nun freut euch lieben Christen gemein. 1523.
Se III, 437 ff.
Ver glad oc fro all Christenhed.
M33,56. Dietz. Tv. 88.
Nu fryder eder alle Christne mænd.
Gud Fader og Søn og den Helligaand.
(med to begyndelsesvers):
M29. M33,6. Th 51.
Gud Fader, Søn og Helligaand. Tv 42.
Gud Fader og Søn og Helligaand.
K. P 246. Hauge 369.
Nu glæd dig Christi menighed. Æ 241.
Frisk op, du Christenmenighed (Grundtvig)
N 225.
Nu fryde sig hver christen Mand (Grundtvig)
RT2,937. KH 325. D 435.
Nu kjære menige Kristenhed (Landstad)
La 9. La rev 42.
No møte aalment, kristenfolk. Nynorsk 19.
- Nun komm der Heiden Heiland. 1524.
Se III, 142 ff.
(Veni redemptor gentium)
Kom Hedningers Frelser sand.
Th 1. K. Æ 43. P 1.
Kom Hedningstammers Frelsermand. N 73.
Kom du Folke-Frelser sand. La 141.
Kom, al Verdens Frelser sand. Hauge 32.
Folkefrelsar, til oss kom.
Nynorsk 218. La rev 280.
- Sie ist mir lieb die werthe Magd. 1535.
Hun er mig kier, den Jomfru skøn (Ofvid 1648)
Hun er mig kjær den ædle Mø. (Landstad 1855)
(Om Kirken. Ikke i salmebøgerne).
- Vater unser im Himmelreich. 1539.
Se IV, 55 ff.
Fader vor udi Himmerig.
Tv 155. Th 119. K. Æ 201.
P 329. Gb 36. Hauge 223.
Vor Fader god i Himmerig. MB 539.
Gud Fader god i Himmerig. RT1,771.
Gud, giv os dagligt brød i dag. D 742,4.
O Fader vor i Himmerig.
N 270. La 14. La rev 44.
- Verleih uns Frieden gnädiglich. 1529. Se I, 398 ff.
(Da pacem, Domine, in diebus nostris)
Forlen os med fred naadelige.
M33,58. Tv 95. Th 254. K. P 546. Æ 412.
Forlen os Freden naadelig. N 13 og 532.
Forlene os fred naadelig. Æ 413.
Benaade os o Herre Gud. Tv 139. Th 254.
Gud give vor Konning og al Øvrighed.

Th 254. K. P 543. N 532 (Giv du).
Forlen os freden, Herre, nu D 754.

Vom Himmel hoch da komm ich her. 1534.

Se I, 407 ff.

Af Engle Chor hid kommer jeg. Tv 163.

Fra Himmelen højt komme vi nu her.

Th 23. K. P 16. Hauge 61.

Fra Himlen højt kom Budskab her.

ET 571. R 144. KH 125. D 79.

Fra Himlen højt jeg kommen er. Æ 50.

Fra Himlen højt jeg kommer her.

N 61. La 129. La rev 106.

Fra Himlen højt kom jeg nu her. RT₂,863.

Fra Himlen høit vi komme her. ChriaT 568.

Fraa høge himmel kjem eg her. Nynorsk 88.

Vom Himmel kam der Engel schar. 1543.

Se I, 416 ff.

Fra Himmlen kom den Engle skar.

Tv 158. Th 24. K. P 13.

Fra himlen kom en Engle-skar. Æ 49.

Fra Himlen kom en Engel klar.

MB 35. N 62. RT₂,869. D 80. Hauge 68.

Fra Himlen kommer Engle-Hær. La 145.

Fraa himlen kjem ein engleher. Nynorsk 109.

Was fürchtst du Feind Herodes sehr. 1541.

(III,195)

(Hostis Herodes impie)

Herodes hvi frygter du saa saare.

Th. 27. K. P 36.

Wir glauben all an einen Gott. 1524.

Se V,141 ff.

Vi tro alsammen paa en Gud, himmels
skabere og.

Messeembedet. M₂₉. M₃₃,66. Tv 107.

Th. 118. K. Æ 197. P 142. Gb 8. Hauge 4.

Vi tro alsammen paa en Gud,

som himmel . . . skob.

M₃₃,67. Tv 108. Th 117. K. (Æ 198)

P 143. Gb 385.

Vi tro paa almæctigst Gud.

M₃₃,67. Dietz. Tv 107.

Vi tro, vi alle tro paa Gud.

E 1. R 1. KH 1. D 362.

Vi tro tilsammen paa en Gud. Æ 198. MB 182.

Vi allesammen troe paa Gud. N 10.

Vi tro og trøste paa een Gud.

La 12. La rev 32.

Me trur paa Gud, vaar Fader god. Nynorsk 22.

Wohl dem, der in Gottes Furcht steht. 1524.

III,275 ff.

Salige ere alle (som) i Guds frygt staa.

M₃₃,105. Dietz. Tv 63. Th 195.

Vel den, som udi guds frygt staa. Æ 368.

(Vitam quæ faciunt beatiorem.

Hvo som vil salig udi Verden leve.

Th 196. K. Æ 366. P 511.

Vil du i denne Verdens Stund. La 205.

Lyksalig hvo som frygter Gud.

R 383. KH 442).

Wär Gott nicht mit uns diese Zeit. 1524.

Se V,93 ff.

Var Gud ikke med os denne tid.

M₂₉. M₃₃,33. Tv 52. Th 296. K. P 165.

Var Gud ej med os denne tid.

Æ 355. N 243. La 555.

Hauge 350. La rev 629. Nynorsk 196.

Var Gud ej med os nutildags. RT₁,744.

Var Gud ej med os denne stund. D 298.

LYBECKER, GEORG

Georg Lybecker blev født o. 1660 i Kopparberg i Sverige. Hans fader var bjergmester ved Nya Kopparberget Otto Lybecker, som tilhørte en slægt af bjergværksejere, der var indvandret fra Westfalen paa Gustav II Adolfs tid. En ikke særlig venlig biograf fortæller, at han var fantastisk tyk og for det meste opholdt sig i beværtninger om sommeren. Han var gift med Malin (Magdalena) Eriksdotter Häll, hvis fader var bjergmester i Värmland.

I ægteskabet var der 11 børn, hvoraf Georg (Jöran) var den fjerde. Han blev student i Uppsala 27. maj 1676, men paa grund af sin ungdomslap han for at aflægge den foreskrevne studentered. Efter at have afsluttet sine studier blev han o. 1686 ansat i det kgl. kancelli, i 1695 befuld-mægtiget sekretær i kammerrevisionen og 1707 assessor sammesteds.

Han var fattig og ugift. Det var daarlige tider. Staten var lige saa fattig paa grund af de store krige, og i flere aar fik han ingen løn. Kammerrevisionens mødeprotokol viser, at han var flittig til at give møde indtil 8. sept. 1716. Han døde 19. oktober samme aar. Møntmester Carelberg, som var gift med hans søster, ansøgte om hjælp til begravelsen, og kammerrevisionen indstillede til kongen, at en del af den løn, som Lybecker havde tilgode, blev udbetalt til begravelsen; den afdøde havde været »en redelig og retskaffen kgl. Majestæts tjener, som havde været begavet med synderlig kapacitet«. Han kom til at hvile i Klara Kirke, men det kostede ogsaa 500 daler sølv.